

INHOUD

JANUARI	7
FEBRUARI	37
MAART	73
APRIL	103
MEI	125
JUNI	155
JULI	175
AUGUSTUS	193
SEPTEMBER	219
OKTOBER	239
NOVEMBER	263
DECEMBER	289
GECEITEERDE VERTALINGEN	313
GESELECTEERDE BIBLIOGRAFIE	314
DANKWOORD	318
FOTOVERANTWOORDING	319

JANUARI

Dit is de maand waarin Hitler en Stalin elkaar tijdens een wandeling in het Schlosspark van Schönbrunn ontmoeten, Thomas Mann bijna als homo ontmaskerd en Franz Kafka bijna gek van liefde wordt. Er kruipt een kat bij Sigmund Freud op de sofa. Het is erg koud, de sneeuw knerpt onder je schoenen. Else Lasker-Schüler zit aan de grond, wordt verliefd op Gottfried Benn, ontvangt een paardenbriefkaart van Franz Marc, maar noemt Gabriele Münter een niksnut. Ernst Ludwig Kirchner tekent de cocottes op de Potsdamer Platz. De eerste looping wordt gevlogen. Maar het is allemaal tevergeefs. Oswald Spengler werkt al aan *Der Untergang des Abendlandes*.

Het is de eerste seconde van het jaar 1913. Een schot weerklinkt door de donkere nacht. Een korte klik is hoorbaar, de vingers aan de trekker spannen zich, dan volgt een tweede, dof schot. De gealarmeerde politie komt toegesneld en arresteert de schutter ter plekke. Hij heet Louis Armstrong.

Met een gestolen revolver had de twaalfjarige in New Orleans het nieuwe jaar willen verwelkomen. De politie stopt hem in een cel en stuurt hem al op de vroege ochtend van 1 januari naar een verbeteringsgesticht, het Colored Waifs' Home for Boys. Hij gaat er als een wildeman tekeer, zodat de leider van de inrichting, Peter Davis, niets anders weet te doen dan hem spontaan een trompet in de handen te drukken (eigenlijk had hij hem een oorvijg willen geven). Louis Armstrong komt van het ene op het andere moment tot bedaren, neemt het instrument bijna teder aan, en zijn vingers, die de avond ervoor nog nerveus met de trekker van de revolver hadden gespeeld, voelen opnieuw het koude metaal, maar in plaats van een schot ontlokt hij nog in de kamer van de directeur de eerste warme, wilde tonen aan de trompet.

‘Zojust het middernachtsschot. Geschreeuw op straat en op de brug. Gebeier en klokslagen.’ Uit Praag doet verslag: dr. Franz Kafka, medewerker van de Arbeiter-Unfall-Versiche-

rung für das Königreich Böhmen. Zijn publiek zit in het verre Berlijn, in de woning in de Immanuelkirchstraße 29. Het is maar één persoon, maar voor hem is het de hele wereld: Felice Bauer, vijftentwintig, een beetje blond, een beetje knokig, een beetje slungelig, stenotypiste bij Carl Lindström A.G. In augustus – het goot pijpenstelen – hadden ze elkaar vluchtig leren kennen, zij had natte voeten gekregen, hij al heel snel koude. Maar sindsdien schrijven ze elkaar 's nachts, als hun familieleden slapen, hartstochtelijke, betoverende, merkwaardige, ontregelende brieven. En 's middags komt er meestal nog een achteraan. Toen Felice eens een paar dagen niets van zich liet horen, begon hij, toen hij uit onrustige dromen ontwaakte, vertwijfeld aan *De gedaanteverwisseling*. Hij had haar over dit verhaal verteld, vlak voor kerst had hij het voltooid (het lag nu in zijn secretaire, verwarmd door de twee foto's van haarzelf die Felice hem had gestuurd). Maar hoe snel haar verre, beminde Franz zelf in een verschrikkelijk raadsel kon veranderen, daar kwam zij pas met deze oudejaarsbrief achter. Of ze hem, vraagt hij plompverloren, een paar stevige tikken met de paraplu zou willen geven als hij zijn bed niet uit zou komen als ze elkaar in Frankfurt am Main zouden ontmoeten om na een tentoonstelling naar de schouwburg te gaan, vraagt Kafka ter inleiding driemaal met een conjunctief. En dan bezweert hij schijnbaar argeloos hun gemeenschappelijke liefde, droomt ervan dat Felices en zijn hand onlosmakelijk zijn samengebonden. Om daarna te vervolgen dat het 'ondanks alles mogelijk is dat een paar, eenmaal zo samengebonden, naar het schavot werd geleid'. Wat een charmante gedachte voor een brief aan je geliefde. Ze hebben elkaar nog niet eens gekust, en dan fantaseert de man al van een gezamenlijke gang naar het schavot. Kafka lijkt een moment geschrokken over zijn gevoelsuitbarsting: 'Maar wat speelt er zich nu allemaal af in mijn hoofd?' schrijft hij. De verklaring is simpel: 'Dat krijg je van de 13 in het nieuwe jaartal.' Zo begint 1913 dus in de wereldliteratuur: met een fantasie over geweld.

Aangifte van vermissing. Wat ontbreekt: Leonardo's *Mona Lisa*. In 1911 werd ze uit het Louvre gestolen, er ontbreekt nog altijd ieder spoor. Pablo Picasso wordt door de Parijse politie verhoord, maar heeft een alibi en mag weer naar huis. In het Louvre leggen de treurende Fransen bossen bloemen tegen de kale muur.

In de eerste januaridagen – heel precies weten we het niet – arriveert met de trein uit Kraków een smoezelige, vierendertigjarige Rus op het Weense Nordbahnhof. Buiten is een sneeuwjacht gaande. Hij hinkt. Zijn haar is dit jaar nog niet gewassen, zijn ruige knevel, die zich als woekerend struikgewas onder zijn neus uitspreidt, kan de pokputjes in zijn gezicht niet verhullen. Hij draagt Russische boerenschoenen en in zijn hand heeft hij een volgestouwde koffer. Nauwelijks aangekomen, stapt hij onmiddellijk in een tram die hem naar Hietzing moet brengen. In zijn paspoort staat 'Stavros Papadopoulos', dat moet als een mix van Grieks en Georgisch klinken, en omdat hij er zo verwaarloosd uitzag, en omdat het die dag zo koud was, geloofde elke grenswachter hem. In Kraków, in zijn andere ballingsoord, had hij de avond ervoor Lenin een laatste keer met schaken verslagen, voor de zevende keer op rij. Dat ging hem duidelijk beter af dan fietsen. Lenin had wanhopige pogingen gedaan om hem ook dat bij te brengen. Revolutionairen moeten snel zijn, had hij hem voorgehouden. Maar de man, die eigenlijk Iosif Vissarionovitsj Dzjoegasjvili heette en zich nu Stavros Papadopoulos noemde, kreeg het fietsen niet onder de knie. Vlak voor de kerst viel hij lelijk op de spekglad geworden kasseienstraten van Kraków. Zijn been zat nog onder de wonden, zijn knie was verstuikt, en pas sinds een paar dagen kon hij

weer op zijn voet staan. Mijn 'geweldige Georgiër' had Lenin hem glimlachend genoemd, toen hij hem tegemoet kwam gehinkeld om de vervalste pas voor de reis naar Wenen in ontvangst te nemen. En nu een goede reis, kameraad.

Ongehinderd stak hij de grenzen over, in de trein zat hij koortsachtig gebogen over zijn manuscripten en de boeken, die hij bij het overstappen haastig in zijn koffer stopte.

Nu, in Wenen aangekomen, nam hij afscheid van zijn Georgische schuilnaam. Vanaf januari 1913 zei hij: mijn naam is Stalin, Jozef Stalin. Toen hij uit de tram was gestapt, zag hij rechts slot Schönbrunn liggen, helder verlicht in het matte grijs van de winter, met daarachter het park. Hij wandelt naar de Schönbrunner Schlosstraße 30, zo staat het op het briefje dat Lenin hem heeft gegeven. En: 'Bij Trojanovski aanbellen.' Dus stamppt hij de sneeuw van zijn schoenen, snuit zijn neus en drukt weifelend op de deurbel. Wanneer het dienstmeisje opendoet, zegt hij het afgesproken wachtwoord.

Een kat sluipt aan de Berggasse 19 in Wenen de werkkamer van Sigmund Freud binnen, waarin zojuist de Psychologische Mittwochsgesellschaft is bijeengekomen voor een colloquium. Het is de tweede verrassende bezoeker in korte tijd: in de late herfst had Lou Andreas-Salomé zich al bij het herengezelschap gevoegd, in eerste instantie argwanend bekeken, inmiddels smachtend vereerd. Lou Andreas-Salomé droeg aan haar kousenband een hele serie scalpen van veroverde genieën: met Nietzsche zat ze in een biechtstoel in de Sint-Pieter, met Rilke lag ze in bed en bezocht ze Tolstoj in Rusland, Frank Wedekind vernoemde zijn *Lulu* en Richard Strauss zijn *Salomé* naar haar. Nu bezweek Freud voor haar, in elk geval intellectueel – ze mocht deze winter zelfs op zijn werketage wonen, discussieerde met hem over zijn nieuwe boek over 'totem en taboe', waar-

aan hij juist bezig was, en luisterde naar hem als hij bij haar zijn hart uitstortte over C.G. Jung en de afvallige psychologen uit Zürich. Maar vooral liet de inmiddels tweeënvijftigjarige Lou Andreas-Salomé, schrijfster van diverse boeken over psyche en erotiek, zich door de meester zelf opleiden in de psychoanalyse – in maart zou ze in Göttingen haar eigen praktijk openen. Dus zit zij in het plechtige colloquium van de psychologische vereniging, met naast haar de geleerde collega's, rechts de destijds al legendarische sofa en overal de beeldjes die de op oudheden verzotte Freud verzamelde om even aan het heden te ontsnappen. En in deze devote kring glipte nu tegelijk met Lou een kat naar binnen. Eerst was Freud geïrriteerd, maar toen hij zag hoe nieuwsgierig het beest de Griekse vazen en Romeinse beeldjes monsterde, liet hij haar ontroerd een beetje melk brengen. Maar Lou Andreas-Salomé vertelt: 'Ze nam echter geen enkele notie van hem, ondanks zijn toenemende liefde en bewondering; ze richtte haar groene ogen met de scheve pupillen onverschillig op hem als op een willekeurig voorwerp, en als hij ook maar even meer wilde dan haar egoïstisch-narcistisch snorren, dan moest hij zijn voet van de gemakkelijke ligstoel halen en met bijzonder inventieve en betoverende bewegingen van de punt van zijn schoen haar aandacht proberen te trekken.' Week in, week uit kreeg de kat voortaan toegang tot het colloquium. Toen ze wat kwakkelde, mocht ze, voorzien van kompressen, zelfs op Freuds sofa liggen. Ze bleek open te staan voor therapie.

À propos kwakkelend. Waar hangt Rilke eigenlijk uit?

De vrees dat 1913 weleens een ongeluksjaar zou kunnen zijn houdt de tijdgenoten in de greep. Gabriele d'Annunzio schenkt een vriend zijn toneelstuk *Le martyre de Saint Sébastien* en daarteert het in zijn opdracht voorzorgshalve maar op '1912 + 1'. En Arnold Schönberg houdt zijn adem in met het ongeluksgetal voor ogen. Niet zonder reden vond hij de 'twaalftoonsmuziek' uit – een grondslag van de moderne muziek, mede geboren uit de ongerustheid van de schepper over wat er nog komen zou. De geboorte van het rationele uit de geest van het bijgeloof. In Schönbergs stukken komt het getal '13' niet voor, niet als maat en maar zelden als paginanummer. Toen hij tot zijn ontzetting merkte dat de titel van zijn opera over Mozes en Aäron dertien letters zou tellen, schrapte hij de tweede a van *Aaron*, en daarom heet hij sindsdien *Moses und Aron*. En dan nu dus een heel jaar in het teken van het ongeluksgetal. Schönberg werd op 13 september geboren – en hij had een panische angst dat hij op een vrijdag de dertiende zou sterven. Maar het mocht niet baten. Arnold Schönberg stierf op een vrijdag de dertiende (zij het pas in 1913 + 38, dus in 1951). Maar ook 1913 heeft voor hem nog een aardige verrassing in petto. Hij krijgt in het openbaar een oorvijg. Maar laten we niet op de zaken vooruitlopen.

Eerst maar eens dit: Thomas Mann betreedt het toneel. In de vroege ochtend van 3 januari stapt Mann in München in de trein. Hij leest een paar kranten en brieven, kijkt naar de besneeuwde heuvels van het Thüringer Woud, dommelt dan in de oververhitte coupé telkens weer in en maakt zich zorgen over zijn Katia, die alweer is vertrokken voor een kuur in de bergen. In de zomer had hij haar in Davos bezocht en in de wachtkamer van de arts was hem een idee voor een groot verhaal ingevallen, maar dat lijkt hem nu zinloos, niet helemaal van deze wereld, dit sanatoriumverhaal. Nou ja, gelukkig zou

over een paar weken *De dood in Venetië* verschijnen.

Thomas Mann zit in de trein en maakt zich druk om zijn garderobe, het ergert hem dat je kleren altijd zo gaan kreuken door lange treinritten; hij zal zijn jas straks in het hotel nog een keer moeten laten oppersen. Hij staat op, schuift de deur van de coupé open en besluit een beetje heen en weer te lopen. Hij beweegt zich zo stijf dat de andere reizigers voortdurend denken dat de conducteur eraan komt. Buiten glijden de kastelen van Dornburg voorbij, Bad Kösen, de wijnbergen langs de Saale – ze liggen onder een dik pak sneeuw, de rijen wijnstokken lopen als zebrastrepen de hellingen op. Best aardig allemaal, maar Thomas Mann voelt dat de angst hem steeds meer in zijn greep krijgt naarmate hij Berlijn nadert.

Zodra hij is uitgestapt, laat hij zich naar hotel Unter den Linden rijden, en hij kijkt bij de receptie behoedzaam om zich heen of de andere gasten, die achter hem dringen voor de liften, hem herkennen. Dan zoekt hij zijn kamer op, dezelfde als altijd, om zich uitgebreid te verkleeden en zijn snor nog een beetje te kammen.

In Grunewald, ver in het westen van de stad, strikt op hetzelfde uur Alfred Kerr in de kledkamer van zijn villa aan de Höhmannstraße 6 zijn vlinderdas en draait de uiteinden van zijn snor strijdlustig omhoog.

Om acht uur zal hun duel beginnen. Om kwart over zeven stappen ze allebei in hun koetsjes. Ze rijden naar de kamerspele van het Deutsche Theater, ze komen tegelijk aan. En negeren elkaar. Het is koud, ze haasten zich naar binnen. In Bansin aan het Oostzeestrand, maar dat moet onder ons blijven, had hij, Alfred Kerr, Duitslands grootste criticus en dito ijdeltuit, ooit gedongen naar de hand van Katia Pringsheim, de rijke Jodin met de kattenogen. Maar zij had hem, de trotse Breslauer met zijn onstuimige gedachten, afgewezen en zich in de armen gestort van Thomas Mann, deze oerstijve hanzestedeling. Onbegrijpelijk. Maar misschien kon hij het hem vanavond wel betaald zetten.